

MANUFACTURA DE STICLĂ DIN BELIU ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA

DE
V. COVACI

Perioada de relativă liniște care se instaurează în Transilvania și Partium, după pacea de la Satu Mare (1711), a marcat și începutul refacerii economice a domeniului Episcopiei rom. cat. din Oradea, restituit acesteia în anul 1693.

Atît pentru acoperirea necesităților interne cît mai ales pentru sporirea veniturilor bănești, episcopia a avut în vedere, alături de intensificarea agriculturii, valorificarea pădurilor și a bogățiilor sub-solului.

În acest scop s-a trecut la reactivarea vechilor mine și manufacturi, la întreprinderea de noi prospecțiuni geologice și la înființarea de noi manufacturi. Astfel, pe domeniul episcopiei iau ființă manufacturi de fier, bere, potasă, hîrtie și sticlă.

Manufacturile de sticlă au fost ridicate cu scopul de a fi exploatare pădurile în locurile mai greu accesibile, unde aceasta, în alte scopuri, ar fi fost greu de realizat și unde materialele necesare fabricării sticlei cum sînt: cuarțul, potasa, varul, argila refractară și altele, au existat sau au putut fi obținute mai ușor¹.

În districtul Beliu existau zăcăminte de pietriș cuarțos și suprafețe mari de păduri, baza materială necesară funcționării unei astfel de manufacturi. Un raport al șpanului din Beliu menționează, că materialele necesare fabricării sticlei se găsesc în apropiere și din abundență². Toate aceste împrejurări determină construirea unei manufacturi de sticlă pe aceste locuri.

Prin actul din 23 octombrie 1741, prefectul bunurilor episcopiei, dă dispoziție șpanului din Beliu, să se îngrijească de ridicarea manu-

¹ Telkes Simon: Ipari monografia, különös tekintettel a termelésre, munkás — vâm — és külkereskedelmi viszonyokra Bp. 1895. pag. 21.

² Fil. Arh. Stat. Fond Episcopia romano-catolică Oradea, Seria econom. Manufacturi, dosar 87, pag. 2.

facturii de sticlă în hotarul posesiunii Groșeni, „pînă la anul nou, dacă vremea va îngădui și (dacă) sărăcimea de pe acolo va putea suporta greul lucrărilor”³.

Manufactura a fost construită între localitățile Groșeni și Hășmaș, fapt pentru care în acte o găsim menționată la Groșeni⁴, dar mai frecvent la Hășmaș și apoi la Beliu⁵, unde de altfel a și fost mutată în jurul anilor 1780—1787, în scopul apropierii de sursele de materie primă și de drumurile care duceau spre comitatul Arad⁶.

În actele existente la Filiala Arhivelor Statului Bihor, această manufactură apare sub denumirea de „hutta vitriaria”, „ustrina vitriaria” și „officina vitriaria”.

Materialul documentar folosit pentru întocmirea acestei lucrări și care ne-a ajutat la elucidarea problemelor privind înființarea acestei manufacturi, așezarea ei geografică, înzestrarea tehnică, producția realizată și desfacerea sortimentelor de sticlă fabricate, precum și forța de muncă folosită sînt: inventarele hutei din 1748 și 1760, schițe, socotelile (rationes) anuale din perioada 1741—1750, precum și alte acte.

*

Construirea manufacturii a început în luna noiembrie 1741, pînă la sfîrșitul anului a fost ridicată clădirea principală, au fost zidite cuptoarele, s-a construit șteampul⁷, iar în anul următor moara de zdrobit pietrișul de cvart⁸.

Imobilele aparținătoare hutei cu instalațiile și uneltele existente, au fost înregistrate într-un inventar sumar, întocmit în anul 1748 cu ocazia schimbării provizorului de Beliu.⁹ Avînd în vedere însă că acest inventar este foarte sumar, și în esență nu se deosebește de cel întocmit în 1760¹⁰, pentru a avea o imagine mai completă asupra imobilului și a instalațiilor hutei o vom descrie după acesta din urmă.

Clădirea principală a hutei, sticlăria propriu zisă, era acoperită cu șindrilă, avea o lungime de 12 stînjeni și o lățime de 6 stînjeni, fiind prevăzută cu o poartă mare care se deschidea în două. Clădirea era împrejmuată. În interiorul clădirii se aflau 4 cuptoare. În primul rînd, era un cuptor nou de topit materialul (üveges kemence), pentru 9 lucrători sticlari. Lîngă cuptor a existat o cameră de ameste-

³ Ibidem, pag. 1.

⁴ Idem, Registrul de contracte 1743—1746.

⁵ Idem, Socotelile hutei din 1760, 1767, 1770.

⁶ Idem, Conscrierea și evaluarea tuturor edificiilor domeniiale «anul 1787»

⁷ Idem, Socotelile hutei, anul 1741 poz. 1.

⁸ Ibidem, anul 1742, poz. 7.

⁹ Ibidem, anul 1748, poz. 38.

¹⁰ Idem, dosar 87, pag. 45—51.

cat a materiilor prime (liquefactorok kamarája) precum și 6 camere de lucru ale sticlarilor. Tot aici exista cuptorul de răcit sticla (hütö kemence) și cuptorul de uscat lemne (Faszárasztó kemence), iar într-o încăpere separată cuptorul de desfășurare sau întindere a geamurilor (táblakat nyújtó kemence).

În inventar sînt înscrise și o serie de unelte cu care a fost înzestrată huta, astfel: oale de topit și de răcit, bare de fier pentru așezarea oalelor în cuptorul de topit, furci pentru scoaterea oalelor din cuptorul de răcit, linguri de fier pentru topitori, fier pentru limpezirea (afinarea) cristalului, lopată de fier pentru amestecat potasa, cîrlig de fier pentru fochist, piuă din fontă, cîntar, greutateți de 20 libe și de 3 libe, troace pentru amestecat, site, ciururi, țevi pentru suflat, foarfeci, clești, forme din fier, aramă și lemn pentru sticlă, lopătică pentru formarea (netezirea) obiectelor din sticlă, fier pentru lărgirea marginii sticlei, bară de fier pentru întinderea geamurilor, cîrlige pentru geamuri și fier de tăiat geamuri.

Pe lîngă clădirea principală, tot în incinta curții, exista clădirea magaziei (depozitorum, conservatorum), acoperită tot cu șindrila.

În afara gardului mai exista o clădire pentru fabricat potasa (fluszfőző ház), dotat cu 4 căldări pentru fierberea potasei, 2 căldări pentru încălzit apă, căzi, mierță, și o lopată de fier; moara de zdrobit piatra de cuarț (békasótörő malom) înzestrată cu o roată nouă și prevăzută cu 6 șteampuri. Lîngă șteampuri se afla un cuptor pentru arderea pietrei de cuarț. Au mai existat căzi, ciururi, site, mierță, cîntar, greutateți de o majă și o jumătate de majă, furcă de fier pentru scos piatra de cuarț din cuptor și fier pentru amestecat cuarțul.

În inventar mai sînt amintite unelte pentru făcut oale și anume: o ladă, 22 cercuri de aramă, 6 cercuri de fier, 7 cercuri din piatră, o roată din lemn pentru formarea oalelor care este pusă în mișcare cu ajutorul piciorului precum și o rudă din fier pe care se învîrt cercurile.

Tot în acest inventar mai apar: casa raționalistului hutei, compusă din trei camere, bucătărie și cămară, iar în fața casei o grădină, casa meșterului sticlăriei compusă dintr-o cameră și bucătărie, o casă acoperită cu paie pentru lucrătorii sticlarilor, un grajd și o șură pentru căruță, acoperite cu paie, precum și o măcelărie pentru lucrătorii hutei.

Din inventar lipsește, dar este amintit în cel din 1748, un atelier de șlefuit sticlă (üvegmetsző ház, politorum) și o șură pentru depozitarea pietrei de cuarț (békasótartó szin).

Comparînd acest inventar cu o schiță întocmită în anul 1772¹¹, vom avea o imagine și asupra amplasării imobilelor aparținătoare hutei.

¹¹ Ibidem, pag. 59.

Analizînd cele descrise mai sus rezultă că huta în perioada respectivă a fost înzestrată cu un cuptor de topit cu 9 oale, avînd o capacitate mare. Aceste oale, în cuptorul în formă rotundă, au fost așezate de-a lungul pereților laterali ai cuptorului, iar în fața fiecărei oale se afla gura de lucru prin care se scotea sticla în vederea prelucrării. Cuptorul cu oale fiind cuptor periodic, diversele operațiuni de fabricare a sticlei au loc în același spațiu, dar eșalonate în timp, spre deosebire de cuptoarele continue cu bazin, unde aceleași operațiuni se fac în același timp în zone distincte. Din cele 9 oale două s-au folosit pentru topirea sticlei de cristal. Mai exista un cuptor de desfășurare a geamurilor, în care sticla suflată deja în formă cilindrică, după reîncălzire se întindea cu ajutorul unor scule speciale. De asemenea au mai existat încă alte două cuptoare, dintre care unul s-a folosit pentru răcirea obiectelor de sticlă terminate, care de asemenea funcționa cu oale, iar celălalt pentru uscatul lemnului. Pentru finisarea obiectelor din sticlă a existat un atelier de șlefuit. Potasa necesară în procesul de producție se prepara tot în cadrul hutei într-o clădire anexă, așezată pe malul pîriului Hășmaș, iar piatra de cuarț se măcina la o moară cu 6 șteampuri construită tot pe cursul acestei ape. În cadrul manufacturii exista și un atelier unde se confecționau oalele necesare pentru cuptoarele de topit și răcit, precum și cărămida refractară (csudálatos téglak) pentru căptușirea cuptoarelor.

*

Materia de bază folosită pentru fabricarea sticlei era piatra de cuarț (lapidum bufonidum, békasó). Aceasta în primul rînd se ardea apoi se arunca în apă rece pentru a se sfărîma în bucăți mici, înainte de a fi măcinată la moara cu șteampuri. Extragerea și transportarea cuarțului la începutul funcționării hutei a fost efectuată contra cost de către iobagii domeniului, plătindu-se pentru fiecare majă¹² 7 groși¹³, iar mai tîrziu fără plată, în contul obligațiilor urbariale¹⁴. De altfel nici din rațiunile hutei nu rezultă că pentru aceste munci să se fi plătit sume de bani iobagilor. Abia în anul 1747 se face referire că pentru macinarea a 126 mierțe de piatră de cuarț s-a plătit lui Fucsina Gheorghe 6 forini renani (Rfl) și 9 creițari (cr.), socotită fiind mierța cu 3 cr.¹⁵. În ceea ce privește cantitățile de cuarț folosite în procesul de producție pînă în anul 1750 inclusiv, se face referire doar într-un

¹² o majă—0,56 kg.

¹³ garas—30 dinari.

¹⁴ H. Balázs Eva: A váradi püspökség jobbágyainak megmozdulása a 18-sz. közepeán, în Századok, 1950, nr. 1—4, pag. 327.

¹⁵ Fil. Arh. Stat. Fond Episcopia romano-catolică Oradea, Seria econom., Manufacturi, Socotelile hutei, anul 1747 poz. 29.

singur an la cheltuielile de materiale, menționându-se că s-au consumat 352 mierțe de cvartț zdrobit mărunț la șteamp¹⁶.

Ca materie de bază se mai foloseau și cioburile de sticlă, fapt care este menționat încă în anul 1745, când s-a cumpărat de la Timișoara 8 măji de cioburi cu 8 Rfl¹⁷.

O altă materie primă care se folosea la fabricarea sticlei era cenușa, care se prepara în pădurile din apropiere de către iobagii domeniului din localitățile districtului Beliu (Botfei, Nermiș, Groșeni, Cărand, Tăgădău, Hășmaș, Călacea, Urvindul de Beliu etc.), care asigurau totodată și transportarea la locul de producție.

În primii ani de la înființarea hutei pentru prepararea și transportul cenușei se plătea iobagilor, ceea ce rezultă și din rațiunile hutei. Astfel în anul 1742 a intrat 681 mierțe de cenușă pentru sticlă (cinerum pro vitris, üvegnek való hamu) cu 4¹/₂ cr. mierța și 1 167 mierțe de cenușă pentru potasă (cinerum pro lixyvio, potásnak való hamu) cu 3 cr. mierța¹⁸. Dar și aceste munci mai târziu au fost executate în contul obligațiilor urbariale. Astfel din rațiunile anului 1746 rezultă că s-au administrat 342 mierțe de cenușă pentru sticlă și 1 923 mierțe de cenușă pentru potasă, fără consemnarea vreunei cheltuieli¹⁹.

Consumul de cenușă pentru sticlă pe o săptămână era de 12 mierțe²⁰. În anul 1746, în cele 39 săptămâni de funcționare s-au folosit pentru fabricarea sticlei obișnuite 408 mierțe de cenușă²¹.

Pentru obținerea sticlei de calitate superioară trebuia ca din cenușă să se prepare potasa calcinată. Aceasta se făcea tot în cadrul manufacturii. Pentru obținerea unei măji de potasă se folosea 12 mierțe de cenușă²². Din potasa obținută săptămînal se consuma la fabricarea sticlei 3 măji²³.

Restul materialelor care s-au folosit în procesul de producție și care nu se găseau pe teritoriul domeniului, cum sînt: arsenul, salpetrul, ceriul, manganul au fost procurate din altă parte. Arseniul se procura din Viena, la un preț de 33 Rfl. maja²⁴, din care se consuma o cantitate de 4 libre săptămînal²⁵, iar salpetrul din Kálló (R.P.U.), cu 26 Rfl. maja²⁶ consumîndu-se o cantitate de 8 libre săptămînal. Manganul (braunstein, lapidis nigri) se cumpăra din Kisócsa (R.S.C.), de unde se aprovizionau și alte hute în perioada respectivă²⁷.

¹⁶ Ibidem, anul 1747, poz. 13.

¹⁷ Ibidem, anul 1745, poz. 3.

¹⁸ Ibidem, anul 1744, poz. 4.

¹⁹ Ibidem, anul 1746, poz. 5.

²⁰ Ibidem, anul 1744, poz. 5.

²¹ Ibidem, anul 1746, poz. 8.

²² Ibidem, anul 1746, poz. 9.

²³ Ibidem, anul 1746, poz. 14.

²⁴ Idem, dos. 87, pag. 2.

²⁵ Idem, Socotelile hutei din anul 1744, poz. 12.

²⁶ Ibidem, anul 1743, poz. 11.

²⁷ Idem, dosar 87, pag. 1.

Combustibilul folosit pentru încălzirea cuptoarelor erau lemnele tăiate din pădurile domeniului. Se tăiau copaci cu excepția celor glandiferi și care erau corespunzători pentru construcție²⁸. Tăierea și transportarea lemnelor de asemenea era efectuată de iobagii localităților din apropiere. Aceștia la început nu erau obligați la această muncă, populația nevoiașă făcînd-o însă bucuos pentru a-și câștiga existența²⁹. Acest lucru este confirmat și de rațiunile hutei din anii 1742, 1743, din care rezultă că stînjenu de lemne (*orgyas lignorum, ölfa*) era plătit cu 12 sau 21 cr.³⁰. Însă chiar din primii ani cantități însemnate de lemne au fost transportate și gratuit. Numai în primul an de funcționare a hutei pe lângă cei 610 stîjnieni de lemne plătite³¹, au fost transportate 814 căruțe fără nici-o plată³², iar cu 2 ani mai tîrziu localitățile din districtul Beliu sînt obligate de a transporta fără nici o plată 744 căruțe de lemne³³. Apoi se ajunge ca iobagii din jur să fie obligați de a transporta anual cantitatea de 1 000 de stîjnieni de lemne tăiate și 300 căruțe de lemne din căzături³⁴.

Argila necesară pentru confecționarea oalelor de topit și de răcit, precum și pentru cărămizile cu care erau căptușite cuptoarele, era transportată din Vadul Crișului, tot cu muncă iobăgească gratuită. Din rațiunile hutei rezultă clar acest lucru, deoarece ori de cîte ori se amintește de procurarea acestui material, cheltuieli se înregistrează numai pentru plata diurnei lucrătorului sticular care a fost trimis pentru preluarea materialului. De exemplu, în anul 1745 s-a plătit lui Ion Iberajter 2 Rfl. diurnă pentru aducerea a 6 căruțe argilă³⁵.

*

La această manufactură producția a început la data de 16 mai 1742 funcționînd în anul respectiv timp de 19 săptămîni, realizîndu-se o producție în valoare de 753 Rfr. și 6 cr.³⁶.

Și în continuare, manufactura funcționa în tot cursul anului, întreprinderea producției făcîndu-se numai în vederea reparării cuptoarelor.

Avîndu-se în vedere că în fiecare an, reparațiile ce se efectuau la mijlocul și finele anului, necesitau aproximativ 2—4 luni, practic fabricarea sticlei se putea face numai timp de maximum 10 luni pe an. Aceasta, rezultă din evidența consumului de materii prime ce s-a ținut

²⁸ Ibidem, pag.2.

²⁹ Ibidem, pag. 2.

³⁰ Idem, Socotelile hutei, anul 1742 — poz. 12 și anul 1744, poz. 1.

³¹ Ibidem, anul 1742 — poz 12.

³² Ibidem, ultimul aliniat.

³³ Ibidem, anul 1744, poz. 23.

³⁴ Balázs Eva, op. cit. pag. 327.

³⁵ Fil. Arh. Stat. Oradea, Fond. Episcopia rom. cat. Oradea, Seria economică, Manufacturi, Socotelile hutei, anul 1745, poz. 39.

³⁶ Ibidem, anul 1742.

pe perioade de funcționare, în cursul fiecărui an și din actele de cheltuieli pentru reparații.

Încărcarea oalelor cu materie primă se făcea de 3—4 ori pe săptămână în raport cu folosirea acesteia pentru suflarea sticlei.

Producția realizată în anii 1743 a fost de 27 329 legături de sticlă în valoare de 1 366 Rfl. 23 cr., în anul 1744 de 31 465 legături de sticlă în valoare de 1 573 Rfl. și 15 cr., ajungându-se în anul 1749 la o producție în valoare de 1 689 Rfl. și 10 1/2 cr. Din datele enumerate rezultă că în perioada pe care o analizăm, în cadrul manufacturii, valoarea producției de sticlă a crescut an de an.

Avându-se în vedere că în primii ani produsele, în rațiunile hutei nu apar pe sortimente, nu se poate forma o imagine precisă despre cantitățile de sticlă produse dintr-un anumit sortiment. Dar faptul, că deja în primul an s-a consumat printre altele și cantitatea de 10 măji potasă și 76 libre arseniu (precium) dovedește, fabricarea sticlei de calitate superioară.

Pe categorii de produse, producția de sticlă apare abia în anul 1749, acestea fiind următoarele: șaibe (orbiculorum, scheiben, karika), table de geamuri pentru ferestre (tabula), sticlă scobită obișnuită (vitrorum ordinari sau viridis) și cristal (cristallo).

Șaibe de sticlă, care se întrebuițau ca geamuri de fereastră după diametrul lor au fost de mărime mică (tripel scheiben mijlocie (ordinar scheiben), mare (furm scheiben) și duble, tăiate în două (doppel scheiben).

Tablele de geamuri pentru ferestre de asemenea au fost de mărime mică, mijlocie și mare.

Dimensiunile exacte la diferitele mărimi de șaibe și table de geamuri nu rezultă din documentele existente.

Sticla scobită obișnuită se folosea pentru diferite vase sau alte obiecte. În raport cu calitatea produsului se deosebea: sticlă incoloră, sticlă colorată (galben și albastru) sticlă verde denumită și sticlă pentru butelii, aceasta din urmă având calitatea cea mai slabă.

În ceea ce privește cristalul, în perioada respectivă se fabrica numai incolor. După modul de finisare era cristal simplu și cristal gravat.

Sortimentele din sticla scobită obișnuită sau cristal erau foarte variate chiar de la începutul funcționării hutei. Se fabricau pahare de bere, vin, apă, lichior și butelii, carafe, amfore, sfeșnice, candelabre, vase farmaceutice în forme și mărimi diferite (vezi anexa).

Prețul sticlei în primii ani este stabilit pe legături (fasciculi) la 3 cr. una, indiferent de felul produsului, iar mai târziu per bucată și schok, pe categorii de produse.

Atît legătura cît și schok-ul cuprindeau diferite cantități de obiecte de sticlă, în raport de valoarea sortimentului din care se compuneau. (vezi tot anexa).

Pe categorii de produse, prețurile apar abia în anul 1749 astfel:

- 100 buc. șaibe mari — 1 Rfl.
- 100 buc. șaibe mijlocii — 1 Rfl. 30 cr.
- 100 buc. șaibe mici — 5 Rfl.
- 100 buc. șaibe duble — 3 Rfl.
- o legătură de sticlă ordinară — 3 cr.
- un schok cristal — 1 Rfl. 30 cr.
- un schok table de geamuri — 1 Rfl. 30 cr.

Din datele existente pentru anul 1749 rezultă că proporția cantitativă a producției de sticlă pe sortimente se prezenta după cum urmează: 26 440 buc. șaibe, 13 605 legături sticlă obișnuită, 204 3/4 scholi cristal și 239 1/3 schok table de geamuri. Din aceste date se observă, că încă din primii ani ai existenței, în cadrul manufacturii, s-a acordat atenție și fabricării sticlei de calitate superioară, chiar dacă producția cea mai mare se realiza din sticla scobită obișnuită și șaibe.

*

Desfacerea sticlei s-a făcut în primul rînd direct din depozitul hutei. Începînd cu anul 1745 s-a înființat și un depozit în cadrul frumentariatului din Oradea, în care s-a preluat anual o cantitate oarecare de sticlă, de unde apoi se vindea într-o prăvălie destinată în acest scop.

Deși produsele de sticlă au fost destinate în primul rînd consumului intern, întrucît producția realizată depășea cu mult aceste necesități, cea mai mare parte a produselor obținute s-au vîndut. Spre exemplu în anul 1744, cînd valoarea producției a fost de 1573 Rfl. și 15 cr., venitul realizat din vînzarea sticlei numai direct din depozitul hutei a fost de 1039 Rfl. și 3 1/2 cr.

Încă din prima producție a hutei, 600 legături șaibe³⁷ au fost date pentru biserica română din Oradea, iar în anul 1746 pentru casa parohială din Belfir un număr de 86 legături³⁸. Tot în acel an s-a mai dat 1 200 legături de șaibe pentru biserica franciscanilor din Oradea³⁹.

În anul 1745 deja se vindea și sticlă farmaceutică pentru farmacia „Crucea de Aur” din Oradea⁴⁰.

Cantități însemnate de sticlă au fost cumpărate și de către geamgii din jur, precum și de către alți locuitori.

După cum rezultă însă, desfacerea produselor de sticlă fabricate în huta din Beliu în această perioadă, au depășit cadrul teritoriului

³⁷ Ibidem, anul 1742, cap. vînzări.

³⁸ Ibidem, anul 1746, poz. 20.

³⁹ Ibidem, anul 1746, poz. 17.

comitatului Bihor, ele fiind valorificate în Kalocsa (R.P.U.), Gyms (Dymes — R.S.C.), ajungând chiar pînă la Cașovia. Astfel, numai într-un singur caz s-a cumpărat de către un sticlar din Cașovia produse în valoare de 134 Rfl.⁴¹.

Din documentele existente rezultă că în cadrul manufacturii au existat unele greutăți în privința desfacerii produselor, la sfîrșitul fiecărei an rămînînd produse nevalorificate deși se vindeau și pe datorii. Astfel de exemplu, în anul 1742 valoarea producției a fost de 756 Rfl. și 6 cr., iar al încasărilor pentru sticla vîndută numai de 130 Rfl. și 9 cr. Situația este asemănătoare și în următorii doi ani. O îmbunătățire în acest sens se poate observa spre sfîrșitul perioadei, cînd valoarea sticlei vîndute este aproape egală cu a producției obținută în anul respectiv.

Pentru lichidarea neajunsurilor în privința desfacerii scribul (raționistul) hutei a fost atenționat să ia măsuri pentru fabricarea acelor sortimente de sticlă care pot fi mai ușor vîndute⁴².

În primii ani de funcționare, huta nu a putut să aducă beneficii episcopiei, datorită faptului că pe lîngă mîna de lucru specializată, care se plătea la un preț ridicat, au mai fost plătite și muncile auxiliare efectuate de iobagi. Astfel, în anul 1747 față de producția de sticlă în valoare de 1 416 Rfl. și 10 cr. cheltuielile s-au ridicat la 1389 Rfl. și 29 1/2 cr.

Un beneficiu mai de seamă se realizează abia în anul 1749, cînd valoarea producției a fost de 1689 Rfl. și 10 1/2 cr., iar a cheltuielilor de numai 991 Rfl., realizîndu-se un beneficiu de 698 Rfl. și 15 cr. Această sumă constituia un venit important pentru episcopie dacă se are în vedere că din toate celelalte venituri în bani în anul respectiv în domeniul Beliu, compus din 27 posesiuni și 16 predii, s-au încasat în total 2 736 Rfl. și 22 1/2 cr.

*

În ce privește forța de muncă folosită trebuie să facem distincție în primul rînd, între munca neplătită și cea plătită.

Munca neplătită a fost efectuată de către iobagii domeniului episcopiei. Cu toate că la construirea hutei acestora li s-au promis că pentru muncile efectuate vor fi plătiți⁴³, totuși după cîțiva ani au fost obligați să le efectueze gratuit, în contul obligațiilor urbariale.

Este de menționat însă că forța de muncă iobăgească a fost întrebuințată numai la lucrările auxiliare ca: prepararea și transportarea cenușei, extragerea și transportarea pietrei de cvart, tăierea și trans-

⁴⁰ Ibidem, anul 1745, poz. 21.

⁴¹ Ibidem, anul 1745, poz. 22.

⁴² Idem, dosar 87, pag. 6.

⁴³ Balázs Eva: op. cit. pag. 326.

portarea lemnului necesare pentru încălzirea cuptoarelor, transportarea argilei, transportarea sticlei la Oradea și în alte localități, asigurarea pazei precum și executarea lucrărilor de construcții și reparații etc.

La muncile interioare s-au folosit numai lucrători plătiți. Dintre aceștia trebuie să deosebim pe cei care participau direct la procesul de fabricare a sticlei și pe cei care executau munci auxiliare, altele decât cele efectuate de către iobagi.

Lucrătorii care participau direct la procesul de fabricare a sticlei, după felul muncilor pe care le prestau se împărțeau în 3 categorii. În primul rând așa numiții „calefactori” — fochiști, care se îngrijeau de focul de la cuptoare, alimentau cuptoarele cu lemne și le supravegheau în timpul funcționării. Erau apoi topitorii (liquefactores), care executau amestecul materiei prime, încărcau oalele cu acest amestec și supravegheau procesul de topire. În sfârșit, lucrătorii sticlari, care suflau sticla.

Inițial pentru funcționarea hutei a fost nevoie de 11 lucrători specializați, dintre care un meșter principal, doi calefactori cu câte un ajutor, un topitor și cinci sticlari. Încă în primul an s-a reușit să se angajeze un număr de patru lucrători sticlari și un meșter, precum și doi calefactori cu câte un ajutor și un topitor⁴⁴.

În următorii ani numărul calefactorilor și a topitorilor a rămas același, însă a sticlarilor s-a mărit pînă la 10—12. Din actele de plată rezultă, că în majoritatea cazurilor lucrătorii erau stabili. Spre exemplu, Adamus Venczel care a condus construirea hutei⁴⁵ a lucrat în continuare la fabricarea sticlei în calitate de meșter în toată perioada analizată. Mai sînt și alți lucrători care se găsesc prezenți aproape în fiecare an, ca: Gotlib Srajcenberger, Antonius Fogh, Martinus Venczel, Ioannes Skapinecz, Michael Pokh, Martinus Kerber, Paulus Modli. După numele acestor lucrători, precum și din faptul că semnăturile lor sînt scrise cu litere gotice, putem deduce că sînt de origine germană sau veniți din Boemia și așezați aici, fără însă să rezulte modul în care au fost angajați și locul de unde au venit.

Lucrătorii sticlari erau plătiți în funcție de producția realizată, cum se obișnuia și în altă parte⁴⁶. Ei primeau în bani a treia parte din valoarea producției realizată de fiecare în parte. În felul acesta salariul era foarte variat de la un lucrător la altul. Sînt lucrători care primeau numai 10 Rfl. pe an, dar sînt menționate salarii și de 96 Rfl. anual.

Dacă luăm însă media unui an, un lucrător sticlar realiza un venit de 43 Rfl., numai din suflarea sticlei.

⁴⁴ Fil. Arh. Stat. Oradea, Fond. Episcopia rom. cat. Oradea, Seria econ. Manufacturi, Socotelile hutei, anul 1742.

⁴⁵ Ibidem, anul 1742, poz. 1.

⁴⁶ Idem, Contractul de angajare al meșterului.

Calefactorii și topitorul erau retribuiți după timpul de lucru efectuat. Astfel, calefactorii săptămînal primeau cite un Rfl.⁴⁷, ca și la huta din Carei⁴⁸, iar topitorul 1 Rfl. și 25 cr.⁴⁹

La retribuția în bani se mai adăuga și un venit în natură la toate categoriile de lucrători enumerați mai sus, care consta din grîu, lemne de foc, iar în prima perioadă și porci.

Pe lîngă muncile care se executau în procesul de fabricație a sticlei mai erau o serie de alte munci, auxiliare care de asemenea au fost plătite. Astfel, fierberea și calcinarea potasei au fost efectuate de către lucrători anume specializați, fiind plătiți în bani, după cantitatea de potasă obținută. Lucrătorul care fierbea potasa era plătit cu 45 cr. pentru o majă, iar cel care o calcina cu 6 cr.⁵⁰

Pentru ambalarea articolelor de sticlă s-a folosit munca femeilor, acestea fiind plătite săptămînal cu un Rfl.

Pe lîngă participarea la procesul de fabricarea sticlei, lucrătorii sticlari mai efectuau și munci ocazionale ca: repararea sau refacerea cuptoarelor, confecționarea oalelor de topit și răcit, precum și a formelor în care se sufla sticla⁵¹. Pentru aceste munci erau plătiți aparte. Astfel, confecționarea unei oale de topit se plătea cu 15 cr., iar a unei oale de răcit cu 7 cr.⁵²

Huta încă de la început, se afla sub directă administrare a provizorului din Beliu, fapt precizat și în instrucțiunile date acestuia la 20 ianuarie 1745⁵³.

În primul rînd avea obligația, să se îngrijească de întreținerea și repararea clădirilor. Apoi să se îngrijească din timp de procurarea lemnului, salpetrului, arsenului, pietrei de cvart, precum și de forme și diferite instrumente, pentru ca producția să nu stagneze. În ce privește desfacerea produselor, era obligat să o organizeze în așa fel încît „să fie asigurate toate cheltuielile hutei și pe lîngă acestea să aducă și beneficii” (art. 29).

*

În primii ani, provizorul ținea personal și evidența producției, dar întrucît nu putea să fie mereu prezent la hută, fiind ocupat și cu alte însărcinări, la mijlocul anului 1743 a fost numit un scrib subordonat provizorului, care era obligat ca săptămînal să dea relații asupra mersului producției și să elibereze materialele necesare, dar nu în canti-

⁴⁷ Idem, Socotelile hutei anul 1744, poz. 38.

⁴⁸ Idem, dosar 87, poz. 2.

⁴⁹ Idem, Socotelile hutei, anul 1744, poz. 37.

⁵⁰ Ibidem, anul 1745, poz. 30 și 31.

⁵¹ Idem, dosar 87, pag. 5—6.

⁵² Idem, Socotelile hutei, anul 1745, poz. 35 și 36.

⁵³ Idem, dosar 87, pag. 9—10.

⁵⁴ Ibidem, pag. 6—7.

tăți mari „ca nu cumva să fie sustrate sau vindute de către lucrători”. Mai avea obligația să se îngrijească de menținerea disciplinei astfel ca „neînțelegerile dintre lucrători să nu cauzeze vreo pagubă”. Scribul nu avea dreptul să efectueze plăți din venitul realizat din vânzarea sticlei, ci era obligat să depună banii în casa provizorală⁵⁴.

La puțin timp după construirea manufacturii, exploatarea iobașilor a devenit insuportabilă, datorită faptului că pe lângă o serie de alte obligații față de stăpîn, au fost constrînși la efectuarea în cadrul hutei a celor mai grele munci, fără nici o plată. Acesta a fost motivul hotărîtor pentru care s-au alăturat mișcării antif feudale a țărănimii, din districtele Beiuș și Vașcău, la mijlocul secolului al XVIII-lea și au refuzat efectuarea muncilor la care au fost impuși.

În timpul acestor frămîntări a fost incendiată și huta⁵⁵. Deși în documentele existente nu se menționează că incendiul a fost provocat în mod intenționat de către iobași, avîndu-se în vedere însă amenințările făcute de către aceștia în sensul că vor incendia întreg districtul și vor părăsi locul în caz că vor fi obligați la reconstruirea hutei⁵⁶, precum și faptul că și lucrătorii plătiți ai hutei au fost amenințați de către aceștia fiind totodată nevoiți să se mute în localitatea Beliu, de asemenea și faptul că însuși calefactorii de serviciu au părăsit huta în timpul izbucnirii incendiului⁵⁷, dovedește că autorii incendiului nu au putut fi alții de cît iobașii răsculați.

Din documentele existente rezultă însă, că în urma incendiului provocat pierderile au fost foarte mari. Numai sticla care s-a distrus cu această ocazie a fost evaluată la 894 Efl. și 28 cr.⁵⁸. Au fost distruse și majoritatea clădirilor. În anul 1751 se reconstruiește din temelii clădirea principală, depozitul, clădirea unde se prepara potasa⁵⁹, precum și cuptoarele⁶⁰.

Din cele expuse mai sus se desprinde, că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea manufactura de sticlă din Beliu, era o manufactură de tip feudal, cu caracter mixt, bazată pe munca iobașească, căreia i s-au adăugat elemente capitaliste. Munca auxiliară și nespecializată a fost efectuată de către iobașii domeniului episcopiei, în contul obligațiilor urbariale, iar munca de specialitate de maiștrii și lucrătorii plătiți în bani și în natură.

⁵⁵ Surdu Bujor: Contribuții la problema nașterii manufacturilor din Transilvania în sec. al XVIII-lea. Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, 1964, VII, pag. 218.

⁵⁶ Balázs Eva, op. cit. pag. 330.

⁵⁷ Balázs Eva, op. cit. pag. 330.

⁵⁸ Fil. Arh. Stat. Oradea, Fond Episcopia rom. cat. Oradea, Seria economice, Manufacturi, Socolile hutei, anul 1751, poz. 110.

⁵⁹ Ibidem, anul 1751, poz. 129.

⁶⁰ Ibidem, anul 1751, poz. 53.

Materia primă necesară fabricării sticlei a fost asigurată din surse interne ale domeniului și numai materialele chimice necesare procesului de fabricație au fost cumpărate din alte părți.

Din producția de sticlă s-au asigurat în primul rînd nevoile proprii ale domeniului, cu toate acestea însă cea mai mare parte a fost vîndută, antrenîndu-se în acest fel domeniul episcopiei în relațiile marfă-bani.

Evoluția de la relațiile de producție feudale la cele capitaliste se va putea urmări prin studierea activității acestei sticlării în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în secolul următor.

Documentele inedite studiate pun în lumină procesul de fabricație a sticlei, modul de aprovizionare cu materiale și de desfacere a produselor, utilizarea și plata muncii la această manufactură în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și clarifică anumite probleme legate de istoria comitatului Bihor. Manufactura apare atestată documentar în anul 1741, contrar celor afirmate de literatura de specialitate care o așează în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. De asemenea evidențiază și cauzele mișcării antifeudale din districtul Beliu la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Huta și-a continuat activitatea pînă în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Anii trecuți s-a inițiat construirea la Beliu a unei moderne fabrici de sticlă, care va valorifica materia primă a ținutului și va asigura ridicarea bunăstării materiale a urmașilor acelora, care cu peste două secole înainte s-au ridicat pentru o viață mai bună.

LA MANUFACTURE DE VERRE DE BELIU DANS LA PREMIERE MOITIE DU XVIII-e SIÈCLE

Resumé

Les documents des archives sur lesquels repose ce travail donnent la fondation et le développement de la manufacture de verre de Beliu dans la première moitié du XVIII-e siècle: les bâtiments, l'équipement, les matières premières et le processus technologique, les travailleurs et la rétribution, la production de la verrerie et la vente.

T A B E L U L *

sortimentelor din sticlă scobită obișnuită și din cristal fabricate în perioada 1742—1750, la manufactura de sticlă din Beliu, cu indicarea cantităților care formează un schok și a prețurilor.

Nr. crt.	Felul sortimentului	Nr. buc.	Nr. schok	Prețul		OBS.
				Rfl.	cr.	
0	1	2	3	4	5	6

Pahare

1. Pocula majora tridenaria						
— Harmincas messzelyes ¹ pohár	30	1	1	30		
2. Pocula majora quadragenaria						
— Negyvenes messzelyes pohár	40	1	1	30		
3. Pocula majora quinquagenaria						
— Ötvenes messzelyes pohár	50	1	1	30		
4. Pocula majora sexagenaria						
— Hatvanas messzelyes pohár	60	1	1	30		
5. Pocula scissa						
— Talpas metszett pohár	30	1	1	30		
6. Pocula majora scissa cum superfine	2	—	1	40		Două pahare constituiau mai mult de un schok nu s-au găsit date pt. calcularea schokului
7. Pocula majora scissa						
— Nagy fedeles metszett pohár	2	—	—	51		
8. Pocula minora pro rosolis						
— Rozsolisos pohár	12	—	—	4		
9. Pocula pro absynthrio						
— Ürmösnek való pohár	12	—	—	3		

* Acest tabel s-a întocmit pe baza actelor anexate la socotelile hotel, și a socotelilor oficiului de vânzare de sticlă din Oradea.

Anexă (continuare)

0	1	2	3	4	5	6
<i>Butelii</i> (sticlă pentru lichide)						
10.	Lagena 1 justarum ² — Itzés palack	10	1		30	
11.	Lagena 1 1/2 justarum — Másfél itzés palack	12	1	1	30	
12.	Lagena 2 justarum — Két itzés palack	8	1	1	30	
13.	Lagena 3 justarum — Három itzés palack	6	1	1	30	
14.	Lagena 4 justarum — Négy itzés palack	4	1	1	30	
<i>Carafe</i>						
15.	— Carafine cristallea — Kristály kancsó	30	1	1	30	
16.	— Scissa carafina melioris sortis	4	—	—	48	
17.	— Caramina pro absynthio — ürmösnek való kancsó	—	—	—	—	nu s-au găsit date pentru calcul
<i>Amfore</i>						
18.	Amphora ex cristallo quadragenaria	16	—	—	40	
<i>Candelabre</i>						
19.	Vitra ad candelabra	4	1	1	30	
<i>Sleşnice</i>						
20.	Gyertyatartónak való üveg	—	1	1	30	nu s-au găsit date pentru calcul
<i>Borcane</i>						
21.	Vitra ordinaria pro lutario — külömbféle zöld üvegek (czuk					

Anexă (continuare)

0	1	2	3	4	5	6
	packerjában főzött gyümölcs- való üveg)	20	1	1	00	
	<i>Baloane de sticlă</i>					
22.	Vitra magna ordinaria sau fascones (lagenas) — Zöld nagy palack (20 itzés)		1	1	00	Capacitatea de 20 itze (aproximativ 16l.)
	<i>Butelii (sticlă pt. lichide)</i>					
23.	Butellya — butelia	100	3	3	00	
	<i>Sticlă pentru orologii</i>					
24.	Vitrella pro horologiys	—	—	—	8	nu s-au găsit date pentru calcul
	<i>Călimare</i>					
25.	Atramentaria	—	—	—	—	idem
	<i>Ventuze</i>					
26.	Curcubitulas pro scarification — Borbély köpöly	—	—	—	21	idem

1) messzely — cca 400 ml.

2) justa — itze = 2 messzely — cca 800 ml.